

1982 ANAYASASINA GÖRE TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN GENEL REJİMİ

İÇİNDEKİLER

- İnsan Hakları ile İlişkili Temel Kavramlar
- 1982 Anayasası'nın Temel Hak ve Hürriyetlere Yaklaşımı
- 1982 Anayasası'nın Temel Hak ve Hürriyetleri Sınıflandırması
- Temel Hak ve Hürriyetlerin Niteliği
- Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması
- Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötüye Kullanılmaması

HEDEFLER

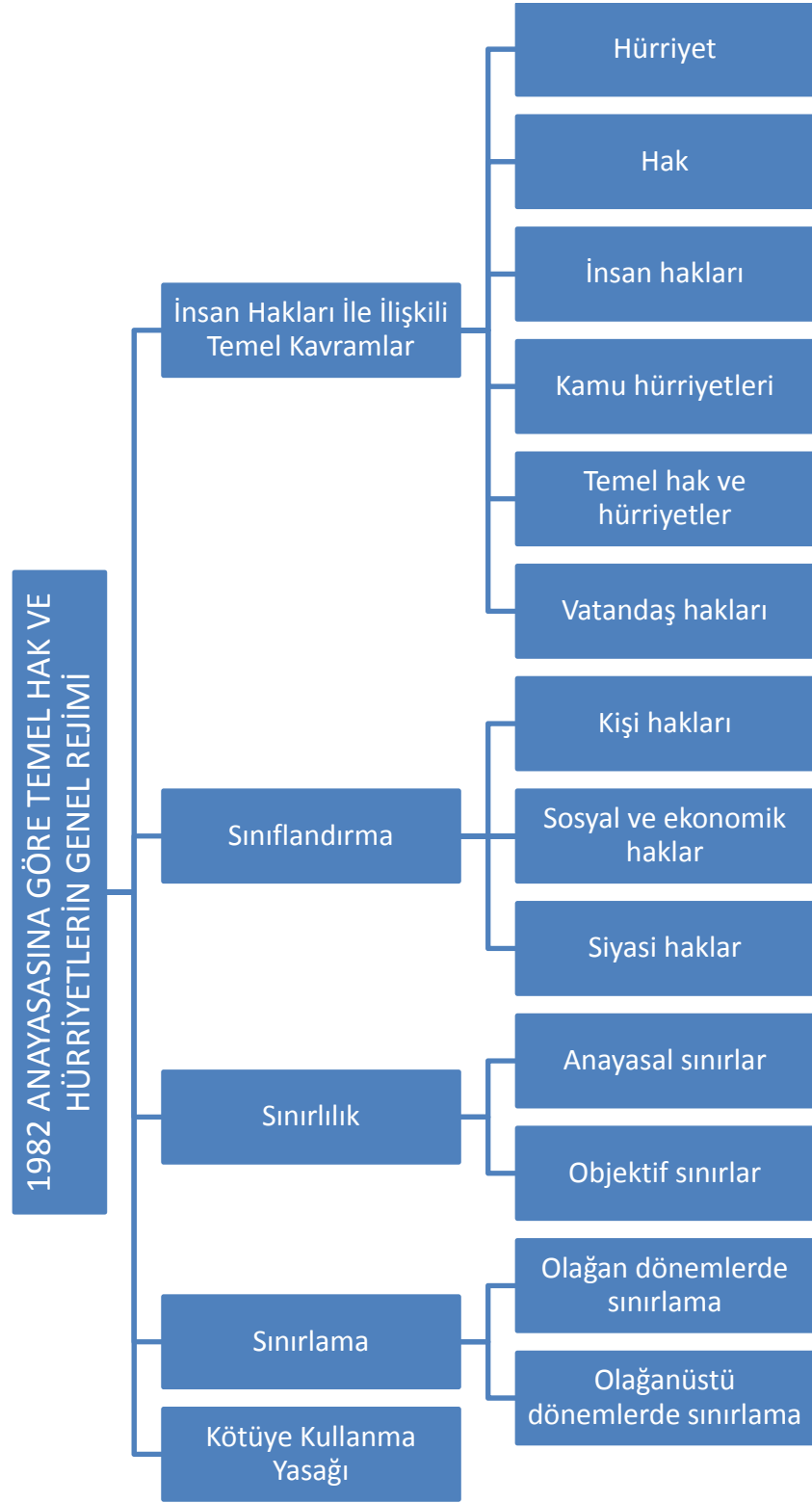
- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
  - 1982 Anayasası'nın insan haklarına yaklaşımını belirleyebilecek,
  - Temel hak ve hürriyetlerin 1982 Anayasası'nda nasıl sınıflandırıldığını öğrenebilecek,
  - Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması rejimini kavrayabilecek,
  - Temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması ve hakları kötüye kullanma yasağı hakkında bilgi sahibi olabileceksiniz.

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

ANAYASA HUKUKU Prof. Dr. Yüksel Metin

ÜNİTE 7

GİRİŞ

Günümüzde bütün anayasalar temel hak ve hürriyetleri tanıyıp güvence altına almaktadır. *Anayasacılığın özü, temel hak ve hürriyetleri güvence altına almak suretiyle bireyleri devlete karşı korumaktır.*

Temel hak ve hürriyetler konusu, 1982 Anayasası'nın 2. maddesinde düzenlenen Cumhuriyet'in niteliklerinden özellikle "insan haklarına saygılı devlet" ve "demokratik devlet" ilkeleriyle yakından ilgilidir. Zira *temel hak ve hürriyetlerin tanınıp güvence altına alınması hürriyetçi demokratik rejimin vazgeçilmez koşullarındandır.* 1982 Anayasası, bu ilkelerin bir gereği olarak temel hak ve hürriyetleri, Anayasa'nın ikinci kısmında düzenlemiştir. Anayasa'nın ikinci kısmının "genel hükümler" başlıklı birinci bölümünde (m. 12-16) temel hak ve hürriyetlerin niteliği, sınırlanması, kötüye kullanılmaması, durdurulması ve yabancıların durumu hükme bağlanmıştır. Daha sonraki bölümlerde ise, sırasıyla kişinin hakları ve ödevleri (m. 17-40), sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler (m. 41-65) ve siyasi haklar ve ödevler (m. 66-74) düzenlenmiştir.

Anayasa, temel hak ve özgürlüklerin korunmasına ilişkin olarak olağan ve olağanüstü dönemler için *iki ayrı hukuki rejim* öngörmektedir. Olağan dönemde temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması rejimi Anayasa'nın 13. maddesinde düzenlenmişken olağanüstü dönemde temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması ya da kullanılmasının durdurulması rejimi Anayasa'nın 15. maddesinde düzenlenmiştir.

Anayasa'nın 13. maddesine göre "Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz."

Anayasa'nın 15. maddesine göre savaş, seferberlik veya olağanüstü hâllerde temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının kısmen veya tamamen durdurulması ve bunlar için Anayasa'nın diğer maddelerinde öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınması mümkündür.

İNSAN HAKLARI İLE İLİŞKİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Hürriyet (Özgürlük)

Türk Dil Kurumu sözlüğünde hürriyet kavramı, "herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu, serbestî" ve "her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumu" olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan hareketle, birey, herhangi bir kısıtlamaya ve zorlamaya maruz kalmaksızın düşünüp davranabiliyor, keza, hiçbir engellemeye karşılaşmaksızın ve her türlü zorlamadan bağımsız olarak kendi irade ve düşüncesine dayanarak karar verebiliyorsa özgürdür. Kısaca *hürriyet, bir şeyi yapma veya yapmama, belli bir şekilde davranıp davranmama erki olarak*

1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ne göre, özgürlük, başkasına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmektir.

tanımlanabilir. Günümüzde sınırsız bir hürriyet anlayışı kabul edilmemektedir. Herkes özgürlüklerini başkalarına zarar vermeden kullanabilir. Bu hususu da tanıma sokarsak, hürriyet, başkalarına zarar vermemek şartıyla, bireyin bir şeyi yapıp yapmamaya ya da belli bir şekilde davranıp davranmamaya kendi iradesiyle karar vermesi ve kararının gereklerini yerine getirirken başkaları tarafından engellenmemesi şeklinde tanımlanabilir.

Hak

Hak, hukuk tarafından kişiye tanınmış olan ve belli bir şeyin yerine getirilmesini içeren isteme yetkisidir. Hak, hukukun koruduğu menfaattir; hukuk düzenince tanınan bir yetkidir. Hak, kişiyi hukuki iktidarla donatır, bunu kullanıp kullanmamak hak sahibinin takdirindedir. Hak sahibi olmak, bir şey yapmaya yetkili olmak ya da bir şeyi talep edebilmek demektir. Hak, sahibine bir şeyi yapabilme yetkisi verirken, başkalarına da bu yetkinin kullanılmasına engel olmama, saygı gösterme yükümlülüğü getirir.

Hak; yetki, talep ve saygı gösterilme zorunluluğu olmak üzere üç unsurdan oluşur. Yetki, hakkın özünü oluşturur ve bir şeyi yapabilme yetkisini ifade eder. Kişi söz konusu şeyi yapıp yapmamakta özgürdür. Kişi, hakkını kullanmaya zorlanamaz. Her hak sahibine olumlu ya da olumsuz bir talepte bulunma yetkisi verir. Bir hak başkalarına sırf bir kaçınma yükümlülüğü yükleyebileceği gibi, bir edim veya yerine getirme yükümlülüğü de yükleyebilir. Saygı gösterilme zorunluluğu ise, hakkın konusundan yararlanma yetkisinin genel veya bir ilişkiye bağlı olarak tanınmasını istemek, ona saygı gösterilmesini meşru olarak beklemek demektir.

İnsan Hakları

İnsan hakları, ırk, din, dil ayrımı gözetmeksizin tüm insanların yararlanabileceği haklardır. İnsan hakları, insanı insan yapan ve insanın sırf insan olarak herhangi bir şarta veya statüye bağlı olmadan doğuştan sahip olduğu dokunulmaz, vazgeçilmez, üstün nitelikli ahlaki değerlerdir. İnsan hakları, bütün insanların sahip olduğu kabul edilen ya da hukuk tarafından herkese tanınması gerektiğine inanılan ideal haklar ve hürriyetler bütünüdür. Bu haklardan yararlanmak bakımından vatandaş ve yabancı arasında ayırım yoktur. Diğer yandan “insan hakları” terimi bir ideali içerir. Bu terimi kullananlar, bu alanda olanı değil daha ziyade “olması gerekeni” dile getirirler.

İnsan hakları, insanın değerini ve onurunu korur. İnsanın, “insanca” yaşaması için gerekli, zorunlu koşulları ifade eder. İnsanın insan olmaktan kaynaklanan gereksinimlerini karşılamaya yönelik, maddi ve manevi varlığını korumayı, geliştirmeyi hedef edinen en temel değerlerdir. *İnsan haklarının kaynağı, “insan doğası” ve bu doğanın özünde var olan “insan onuru”dur.*

Tüm insanlar, insan olmanın gereği olarak bu haklara din, dil, ırk, cinsiyet, toplumsal köken, ulusal aidiyet vb. hiçbir ayırım gözetilmeksizin “eşit” bir şekilde sahiptirler. Yani, *insan hakları “evrenseldir”*; zamandan, mekândan, ekonomiden ve kültürden bağımsız olarak insanın var oluşuyla birlikte vardır. İnsan hakları, bütün insanları kapsamaması bakımından evrensellik özelliği göstermesinin yanı sıra,

İnsan hakları evrenseldir. Yani tüm insanlar için her zaman ve her yerde geçerlidir.

diğer bütün haklardan ve doğrudan insan haklarını konu almayan hukuk kurallarından üstün ve öncelikli olmak şeklinde de bir özellik taşır.

Kamu Hürriyetleri

“Kamu hürriyetleri” terimi insan haklarının pozitif hukuka geçmiş olanları için kullanılmaktadır. Münci Kapanı'nın tanımıyla, *“kamu hürriyetleri, insan haklarının devlet tarafından tanınmış ve pozitif hukuka girmiş olan bölümünü ifade eder”*. Diğer bir ifadeyle kamu hürriyetleri, anayasa ve kanunlar tarafından düzenlenmiş, sınırları belirlenmiş ve böylece kişilerin onları pratik olarak kullanmasına imkân tanınmıştır. Bunlara “kamu” hürriyetleri denmesinin sebebi, sadece belli kişi veya gruplara değil, herkese, yani “kamu”ya tanınmış olmasındandır.

Temel Hak ve Hürriyetler

Temel hak ve hürriyetler kavramı, “insan hakları” ile aynı anlamda kullanılabilirdiği gibi, “bütün diğer haklardan yararlanmanın temeli olan haklar”, “anayasa ile tanınan hak ve hürriyetler” ya da “uluslararası sözleşmeler ve anayasalarla tanınmış hak ve hürriyetler”i ifade etmek için de kullanılmaktadır. Ülkemizde 1961 Anayasası ile birlikte hukuk terminolojisine giren bu terim, günümüzde daha çok anayasa ile güvence altına alınmış hak ve hürriyetleri ifade etmek üzere yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

Vatandaş Hakları

Temel hak ve hürriyetler yerine bazen “vatandaş (yurttaş) hakları” dendiği de olur. Aslında bu terim, Anayasa ve kanunlar tarafından tanınmış ve düzenlenmiş hak ve hürriyetlerden sadece “vatandaşların” kullanabileceği hak ve hürriyetleri ifade eder. Bu hakları yabancılar değil, sadece vatandaşlar kullanabilir.

1982 Anayasası'nın ikinci kısmının dördüncü bölümünde düzenlenen siyasi

1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları

Bildirgesi m. 16:

“Hakların güvence altına alınmadığı, kuvvetler ayrılığının kabul edilmediği bir toplumda Anayasa yoktur.”

Örnek

- AY m. 67: “Vatandaşlar... seçme ve seçilme... hakkına sahiptirler”.
- AY m. 70: “Her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir” .

haklar, “vatandaş hakları” niteliğindedir.

1982 Anayasası'nda düzenlenen siyasi hakların tümü vatandaş hakları niteliğinde değildir. Anayasa'nın 74'üncü maddesinde düzenlenen dilekçe hakkı, bilgi edinme hakkı ve kamu denetçisine başvurma hakkı yabancılarla da tanınmıştır.

1982 ANAYASASI'NIN TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERE YAKLAŞIMI

Günümüzde bütün anayasalar temel hak ve hürriyetleri tanıyıp güvence altına almaktadır. Zira anayasacılığın özü, temel hak ve hürriyetleri güvence altına almak suretiyle bireyleri devlete karşı korumaktadır.

Hürriyetçi demokratik rejimin vazgeçilmez, "olmazsa olmaz" şartlarından biri de, temel hak ve hürriyetlerin tanınmış ve güvence altına alınmış olmasıdır.

1982 Anayasası, 2. maddedeki insan haklarına saygılı devlet ilkesinin gereği olarak çağdaş bir anayasada yer alması gereken hak ve özgürlükleri içermektedir. Ancak 1982 Anayasası'nın ilk şeklinin temel hak ve hürriyetlere ilişkin hükümleri haklı olarak eleştirilmiştir. Bir kere anayasacılığın genel anlamı, bireyi; devlet otoritesine karşı korumak ve bu amaçla devlet iktidarını sınırlandırmak olduğu hâlde, 1982 Anayasası, âdeta devleti bireye karşı korumak amacını gütmüş; devlet otoritesi ile birey hürriyetleri arasındaki hassas dengeyi devlet otoritesi lehine bozmuştur. İkinci olarak Anayasa, 1961 Anayasası'nın aksine, temel hak ve özgürlüklerin sınırlanmasının asıl, tanınıp korunmalarının ise istisna teşkil ettiği bir hukuk düzeni yaratmıştır. Ayrıca anayasa, ödev ve sorumluluk kavramlarıyla kayıtlanmış, otoriter sistemlere özgü bir hak anlayışını benimsemiştir. Bununla birlikte anayasa, 1995, 2001, 2004 ve 2010 yılında yapılan değişikliklerle büyük ölçüde "liberalize" edilmiş, Türk anayasal düzeninin sahip olduğu otoriter görüntü önemli ölçüde tasfiye edilmiş ve insan hakları alanında Avrupa standartlarına yaklaşmıştır.

1982 Anayasası'nın temel hak ve hürriyetlere ilişkin düzenlemesi kapsam ve sistematik bakımdan 1961 Anayasası'na benzemekle birlikte, insan haklarına yaklaşım ve sınırlama konusunda farklılıklar bulunmaktadır.

1982 Anayasası, birey hakları ile toplum çıkarlarının çatışması hâlinde toplumun çıkarlarının öncelikli olduğunu çeşitli şekillerde dile getirmiştir. Örneğin başlangıç kısmına göre, hiçbir eylem Türk millî menfaatlerine aykırı olamaz. Ayrıca yine bireysel özgürlükler, Türk varlığı, Türkiye'nin devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esası, Türklüğün tarihi ve manevi değerleri, söz konusu olduğunda hiç bir koruma göremeyecektir. Benzer şekilde 2. maddede; Türkiye Cumhuriyeti'nin insan haklarına saygılı olduğunun, ancak bunun toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı çerçevesinde anlaşılması gerektiğinin altı çizilmiştir.

1982 Anayasası'nın en belirgin özelliklerinden biri de, "hürriyet-otorite" dengesinde otoriteden yana tavır koymuş olmasıdır.

1982 Anayasası (m. 2), 1961 Anayasası'ndaki "insan haklarına dayalı" deyiminin yerine, "insan haklarına saygılı" deyimini kullanmıştır.

1982 Anayasası (m. 5), devletin temel amaç ve görevleri arasında, "kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları

1982 Anayasası temel hak ve hürriyetleri üç kategoride düzenlemiştir:

- Kişinin hakları ve ödevleri (m. 17-40),
- Sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler (m. 41-65)
- Siyasi haklar ve ödevler (m. 66-74).

hazırlamaya çalışmak” görevine de yer vermiştir. Anayasa bu hükmüyle, devlete karşı ileri sürülebilecek klasik hak ve hürriyetlerin yanı sıra modern sosyal devletin “hürleştirme (özgürleştirme)” anlayışını da benimsemiş olmaktadır. *Özgürleştirme anlayışına göre, kişi ancak önündeki ekonomik ve sosyal engellerin kaldırılmasıyla özgür olabilir. Özgürleştirme, sosyal ve ekonomik koşulların geliştirilmesiyle gerçekleştirilebilecek bir süreçtir.*

Anayasa, hakları ve ödevleri birlikte düzenlemiştir. Anayasa’nın “temel haklar ve ödevler” başlığını taşıyan ikinci kısmında yer alan bölüm başlıkları, haklar ve ödevler” şeklindedir. Ayrıca Anayasa’nın 12. maddesinin ikinci fıkrasında, temel hak ve hürriyetlerin, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva ettiği vurgulanmıştır.

1982 ANAYASASI’NIN TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİ SINIFLANDIRMASI

1982 Anayasası’nda temel hak ve hürriyetler Anayasa’nın ikinci kısmında düzenlenmiştir. Bu kısmın “genel hükümler” başlıklı bölümünde (m. 12-16) temel hak ve hürriyetlerin niteliği, sınırlanması, kötüye kullanılmaması, durdurulması ve yabancıların durumu hükmüne bağlanmıştır. Anayasa daha sonra temel hak ve hürriyetleri üç kategori hâlinde düzenlemiştir: “Kişinin hakları ve ödevleri” (m. 17-40), “sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler” (m. 41-65) ve “siyasi haklar ve ödevler” (m. 66-74). *Anayasanın bu ayrımı, Jellinek tarafından yapılan, “negatif statü hakları”, “pozitif statü hakları” ve “aktif statü hakları” ayrımına uygundur.*

Negatif statü hakları, kişinin devlet tarafından aşilamayacak ve dokunulamayacak özel alanının sınırlarını çizen hak ve hürriyetlerdir. Örneğin yaşam hakkı, konut dokunulmazlığı hakkı, kişi güvenliği hakkı, din hürriyeti, düşünce hürriyeti negatif statü hakkı niteliğindedir. Bu haklar devlete, negatif bir tutum, sadece karışmama, “gölge etmeme” ödevi yüklerler. Bu haklar kişiyi devlete ve topluma karşı koruyan haklar olduğu için bu haklara “koruyucu haklar” da denir. Anayasa’da bu haklar “kişinin hakları ve ödevleri” başlığı altında toplandığı için bu haklara kısaca “kişisel haklar” da diyebiliriz.

Anayasamızın ikinci kısmının ikinci bölümünde yer alan (m. 17-40) hak ve hürriyetler kural olarak negatif statü hakları niteliğindedir. 1982 Anayasası, “kişinin hakları ve ödevleri” başlıklı ikinci bölümde; yaşam hakkı, işkence ve kötü muamele yasağı; zorla çalıştırma yasağı; kişi hürriyeti ve güvenliği; özel hayatın gizliliği; konut dokunulmazlığı; haberleşme hürriyeti; yerleşme ve seyahat hürriyeti; din ve vicdan hürriyeti; düşünce ve kanaat hürriyeti; düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti; bilim ve sanat hürriyeti; basın hürriyeti; süreli ve süresiz yayın hakkı; düzeltme ve cevap hakkı; dernek kurma hürriyeti; toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı; mülkiyet hakkı; hak arama hürriyeti; kanuni hâkim güvencesi; suç ve cezalara ilişkin esaslar; ispat hakkı ve temel hak ve hürriyetlerin korunması düzenlenmiştir.

Pozitif statü hakları, bireylere devletten olumlu bir davranış, bir hizmet, bir yardım isteme imkânını tanıyan haklardır. Bu tür haklar, devlete sosyal alanda bir

Jellinek, temel hakları, “negatif statü hakları”, “pozitif statü hakları” ve “aktif statü hakları” şeklinde sınıflandırmaktadır.

takım ödevler yükler. Pozitif statü haklarına, kişiye devletten bir şey isteme hakkı verdiği için “isteme hakları” da denmektedir. Bu hakların çoğunluğu sosyal ve ekonomik alana ilişkin olduğundan ve Anayasamızın bu hakları düzenleyen bölümünün başlığının “sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler” olmasından ve keza bu hakların sosyal devlet anlayışının sonuçları olduğundan, bu haklara kısaca “sosyal haklar” da denir.

Anayasamızın “sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler” başlıklı üçüncü bölümünde (m. 41-65); ailenin korunması ve çocuk hakları; eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi; çalışma ve sözleşme hürriyeti; çalışma hakkı ve ödevi; çalışma şartları ve dinlenme hakkı; sendika kurma hakkı; toplu iş sözleşmesi ve toplu sözleşme hakkı; grev hakkı ve lokavt; ücrette adalet sağlanması; sağlık, çevre ve konut hakkı ve sosyal güvenlik hakkı gibi haklar düzenlenmiştir.

Aktif statü hakları, kişinin devlet yönetimine katılmasını sağlayan haklardır. Bu haklara bu nedenle “katılma hakları” da denir. Bu hakların niteliğine ve özellikle bu hakların düzenlendiği anayasanın ikinci kısmının dördüncü bölümünün başlığına bakarak bu haklara “siyasi haklar” da denir.

Anayasamızın “siyasi haklar ve ödevler” başlıklı dördüncü bölümünde (m.66-74); vatandaşlık; seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkı; parti kurma, partilere girme ve partilerden ayrılma hakkı; kamu hizmetlerine girme hakkı, vatan hizmeti; vergi ödevi; dilekçe, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkı düzenlenmiştir.

Bireysel
Etkinlik

- 1982 Anayasası'nı sistematik olarak inceleyiniz. Anayasa'nın ikinci kısmı kaç bölümden oluşmaktadır? Bölüm başlıkları nelerdir?
- Anayasa'da düzenlenen kişi haklarının, sosyal ve ekonomik hakların ve siyasi hakların neler olduğunu tespit ediniz.

TEMEL HAK VE HÜRRIYETLERİN NİTELİĞİ

“Temel hak ve hürriyetlerin niteliği” başlığını taşıyan Anayasanın 12. maddesine göre;

“Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.

Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder.”

Temel hak ve hürriyetlerin niteliğini belirleyen 12. maddenin ilk fıkrasında, temel hakların “bir devlet lütfu” olmadığı; kişiliğin, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez bir unsurunu oluşturduğu vurgulanmıştır. Şu hâlde, devlet, kişiye ait özel alana ilke olarak, hiçbir müdahalede bulunmamak, bu özel alan sınırları içine girmemekle yükümlüdür. Maddenin ikinci fıkrasında ise, temel hak ve hürriyetlerin

içinde yaşanan topluma, aileye ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumlulukları da beraberinde getirdiği belirtilmiştir. Bireyler, sahip oldukları hak ve özgürlükleri kendi iradesi doğrultusunda kullanırken bu ödev ve sorumlulukları da göz önünde bulundurmaları zorundadırlar. Maddenin bu tarz düzenlenmesinin de açıkça gösterdiği gibi *Anayasa koyucu, kişiyi temel hak ve hürriyetlerle donatırken, bu hak ve hürriyetlerin kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı olan ödev ve sorumluluklarından ayrı düşünülemediğini de vurgulamıştır.*

Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.

Her ne kadar 12. madde, “herkes”, temel hak ve hürriyetlere sahiptir dese de, bunu herkesin aynı düzeyde ve aynı hak ve hürriyetlere sahip olması şeklinde anlamamak gerekir. Zira *bazı hak ve hürriyetler herkese, bazıları sadece vatandaşlara, bazıları da belli statüde bulunanlara tanınmıştır.* Örneğin, yaşama hakkı, kişi hürriyeti ve güvenliği, özel hayatın gizliliği, haberleşme hürriyeti, yerleşme ve seyahat hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti ve hak arama hürriyeti gibi kişi hakları ile çalışma ve sözleşme hürriyeti ve sosyal güvenlik hakkı gibi sosyal ve ekonomik haklar herkese tanınmıştır. Birkaç istisna dışında Anayasamızın “siyasi haklar ve ödevler” bölümünde düzenlenen haklar, herkese değil, sadece vatandaşlara tanınmıştır. Bazı temel hak ve hürriyetler ise, sadece belli kategoride bulunan kişilere tanınmıştır. Örneğin, sendika kurma hakkı, “çalışanlar ve işverenler”e; toplu iş sözleşmesi hakkı, “işçiler ve işverenler”e; toplu sözleşme yapma hakkı, “memurlar ve diğer kamu görevlileri”ne; grev hakkı, “işçiler”e tanınmıştır.

Günümüzde mutlak nitelikli haklar hariç diğer hakların sınırlanabileceği kabul edilmektedir. Nitekim 1982 Anayasası (m. 13), temel hak ve hürriyetlerin düzenlendiği maddede belirtilen sebeplere bağlı olarak sınırlanabileceğini öngörmektedir. Dolayısıyla bu ibareyi “ihlal edilmeme” şeklinde anlamak gerekir (Bülent Tanör/Necmi Yüzbaşıoğlu). Maddenin gerekçesi de bu tespiti destekler niteliktedir.

Anayasa'nın 12. maddesinin birinci fıkrası, “herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir” hükmünden hemen sonra ikinci fıkrasında bu temel hak ve hürriyetlerin “kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da” içerdiği uyarısında bulunmaktadır. Bu düzenleme şeklinden Anayasa'nın bu iki durum arasında bir denge kurmak istediği sonucu çıkmaktadır. Temel hak ve hürriyetlerin kişinin başkalarına karşı olan sorumluluklarını ve ödevlerini ortadan kaldırmadığı öteden beri kabul edilmektedir. Kişi kendi haklarını kullanırken başkalarının haklarına da saygı göstermek zorundadır.

TEMEL HAK VE HÜRRIYETLERİN SINIRLANMASI

Temel Hak ve Hürriyetlerin Objektif ve Anayasal Sınırları

Anayasal sınırlar

Temel hak ve hürriyetlerin anayasal sınırları, doğrudan anayasa tarafından konulan sınırlardır. Anayasa bazı hak ve hürriyetleri düzenlerken onları sınırlarıyla

birlikte tanımlamaktadır. Anayasa tarafından öngörülen bu sınırlar, hakkın tanımında yer alırlar ve onun anayasal sınırlarını oluştururlar.

Örneğin Anayasamızın 34. maddesine göre, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, ancak onun “silahsız ve saldırısız” olması koşuluyla mevcuttur. Keza, Anayasamızın 36. maddesine göre, hak arama hürriyeti, “meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle” hak aramayı kapsar. Yine Anayasamızın 27’nci maddesine göre, bilim ve sanatı yayma hakkı, “Anayasanın 1’ inci, 2’ nci ve 3’ üncü madde hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamaz”.

Bu gibi durumlarda, yasama organı temel hak ve hürriyetin sınırlılığını belirtmek amacıyla kanuni bir düzenleme yapsa bile, bu düzenlemenin, “yapıcı (inşâî)” değil, sadece “açıklayıcı (izharî)” nitelikte olduğunu kabul etmek gerekir. Yani anayasal sınırlar durumunda, kanun koyucunun temel hak ve hürriyetin sınırlarını belirlemesi veya somutlaştırması teknik anlamda sınırlama sayılmamaktadır.

Objektif (nesnel) sınırlar

Anayasada belirtilmiş olmasa bile bazı hak ve hürriyetlerin kendi niteliklerinden doğan, başka bir deyimle “eşyanın tabiatında mevcut” olan “objektif (nesnel) sınırları” vardır. Sınırlılık, dışarıdan değil, bizzat o temel hak ve hürriyetin kendisinden kaynaklanmaktadır. Bu sınırlar hak ve özgürlüğün kullanım alanı dışında kalır.

Objektif (nesnel) sınırlar anlayışına göre, ilk önce temel hakların norm alanlarının saptanmaları gerekir. Her temel hak, normatif yapısı gereği belli bir nesnel alanda geçerlidir. Nesnel sınırlar söz konusu olduğunda, temel hakların nasıl sınırlanacağı değil, bir temel hakkın “geçerlilik muhtevası”nın nereye kadar uzandığının tespit edilmesi gerekir.

Örneğin dilekçe hakkı, nesnel sınırlılığı gereği, hakaret veya tehdit taşıyan dilekçelere cevaz vermez. Çünkü dilekçenin nesnel içeriğinin hakaret veya tehdit içermeyecek şekilde yazılması mümkündür. Şu hâlde, bir dilekçenin hakaret teşkil eden bir şekilde kaleme alınması, temel hak normunun koruma alanının dışında kalır. Keza basın hürriyeti, kişilerin şeref ve haysiyetine tecavüzü kapsamaz.

Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması

Demokratik hukuk devletinin önemli unsurlarından biri de hak ve özgürlüklerin tanınıp güvenceye bağlanmasıdır. Demokratik hukuk devletinin özünü hak ve özgürlükler oluştursa da bunların sınırsızlığından söz etmek mümkün değildir. Herkesin özgürlüklerden yararlanabilmesi için özgürlüklerin belli ölçüde sınırlanması kaçınılmazdır. Ancak hukuk devletinde hak ve özgürlüklere yönelik sınırlamaların istisnai nitelik taşıması zorunludur.

Sınırlama, belli bir temel hak ve hürriyetin koruduğu alana dışarıdan girilmesi ve bu alanın daraltılmasıdır. Bir başka deyişle sınırlama, belirli bir temel hak ve hürriyetin Anayasada öngörülen ya da belirlenen alanı içinde kişiye sağlanan olanakların yasa koyucu tarafından daraltılmasıdır. Bir temel hak ve

Temel hak ve hürriyetlerin anayasal sınırları, doğrudan anayasa tarafından konulan sınırlardır.

Sınırlama, belirli bir temel hak ve hürriyetin anayasada öngörülen ya da belirlenen alanı içinde kişiye sağlanan olanakların yasa koyucu tarafından daraltılmasıdır.

hürriyet sınırlandırıldığında, o hak ve hürriyetin kullanım olanakları daraltılmış olsa da, sınırlamadan sonra da devam eder.

Temel hak ve hürriyetlerin düzenlenmesi ile sınırlanması birbirinden farklı kavramlardır. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması kanunla yapılacağına göre, her sınırlandırma bir düzenlemedir. Ancak her düzenleme bir sınırlandırma değildir. Düzenleme sınırlamadan daha geniş ve farklı bir kavramdır. Kuşkusuz negatif statü hakları alanında düzenleme kavramı ile sınırlandırma kavramı özdeştir. Yani bir negatif statü hakkının düzenlenmesi onun aynı zamanda sınırlandırılması anlamına gelir. Ancak, pozitif statü hakları alanında düzenleme ve sınırlama kavramları özdeş değildir. Bu alanda “hakkı sınırlayıcı düzenlemeler olabileceği gibi, hakkı güçlendiren, onu daha etkili bir kullanıma kavuşturan” düzenlemeler de söz konusu olabilir.

1982 Anayasası, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasını olağan ve olağanüstü dönemlerde sınırlama olmak üzere iki ayrı sisteme bağlamıştır.

Anayasa'nın 13. maddesi, temel hak ve hürriyetlerin olağan dönemlerde sınırlandırılmasını, 15. madde ise, olağanüstü hâllerde sınırlandırılmasını düzenler.

Olağan dönemlerde temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması

Temel hak ve hürriyetlerin olağan dönemlerde sınırlandırılmasını düzenleyen 13. madde, 2001 yılında önemli ölçüde değiştirilmiştir. 2001 değişikliğiyle genel sınırlama sebepleri kaldırılmış ve sınırlamada gözetilmesi gereken yeni ölçütler olarak ölçülülük ilkesi ve öze dokunma yasağı getirilmiştir. Böylece 13. madde, “genel sınırlama” hükmü olmaktan çıkarak “genel koruma” hükmüne dönüşmüştür.

13. maddenin yeni şekline göre; *“Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.”*

Buna göre, sınırlamada uyulması gereken koşullar şunlardır:

- Sınırlama kanunla yapılmalıdır.
- Yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak sınırlanabilir.
- Sınırlama Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olmalıdır.
- Sınırlama demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olmamalıdır.
- Sınırlama temel hak ve hürriyetlerin özlerine dokunmamalıdır.
- Sınırlama laik Cumhuriyet'in gereklerine aykırı olmamalıdır.
- Sınırlama ölçülülük ilkesine aykırı olmamalıdır.

Sınırlama Kanunla Yapılmalıdır

Demokratik hukuk devletlerinde, 1789 Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirgesi'nden beri kabul edilmiş bir prensibe göre, temel hak ve hürriyetler ancak yasama organı tarafından kanunla sınırlanabilir. Kanunların, yönetmelik, tüzük gibi idarenin düzenleyici işlemlerinden farklı olarak, açık görüşme usulüyle

Temel hak ve hürriyetler ancak yasama organı tarafından kanunla sınırlanabilir.

hazırlanması, genellik özelliği olması, demokratik temsili bir organın eseri olması ve kolayca erişilebilmesi nedeniyle, kanunla sınırlama ilkesinin daha güvenceli olduğu kabul edilmektedir.

1982 Anayasası da temel hak ve hürriyetlerin ancak kanunla sınırlanabileceği prensibini kabul etmiştir. Anayasa'nın 13. maddesine göre, "temel hak ve hürriyetler... ancak kanunla sınırlanabilir". Yani, *temel hak ve hürriyetler, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi, yönetmelik veya diğer idari işlemler ile sınırlanamaz.*

Anayasamıza göre (m. 104/17), olağan dönemlerde, Anayasa'nın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevler Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenemez. Buna karşılık sosyal ve ekonomik haklar, sınırlama içermeyecek şekilde Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile düzenlenebilir.

Bununla birlikte temel hak ve hürriyetlerin kanunla sınırlanması ilkesi, temel hak ve hürriyetler alanında yürütme organının düzenleyici işlem yapamayacağı anlamına gelmez. Yürütme organı bir kanuna dayanmak şartıyla temel hak ve hürriyetler alanında da düzenleme yapabilir. Ancak, yürütme organı kanuna dayanmaksızın yeni bir sınırlama getiremez. Yürütme organı, kanunun öngördüğü sınırlamaların ayrıntılarına ve teknik noktalarına ilişkin düzenlemeler yapabilir. İdarenin düzenleyici işlemi ile kanunla öngörülmüş sınırlama somutlaştırılabilir. Ancak, düzenleyici işlemlerle kanunun öngörmediği bir sınırlamanın konulması mümkün değildir.

Sınırlama Anayasanın İlgili Maddelerinde Belirtilen Sebeplere Dayanmalıdır

Yasama organının temel hak ve hürriyetleri keyfi olarak, sınırlandırmayı haklı kılabilecek bir sebep olmaksızın da sınırlaması ihtimal dâhilindedir. O nedenle, günümüzde anayasalar genellikle sınırlama sebeplerini de kendileri belirlemektedirler.

Anayasa'nın 13. maddesine göre, temel hak ve hürriyetler, yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak sınırlanabilir. Görüldüğü üzere Anayasamız hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasını, ilgili temel hak ve özgürlüğe ilişkin anayasa maddesinde gösterilen özel sebeplerin bulunmasına bağlı kılmıştır.

Anayasa'nın 13. maddesinin ilk şeklinde "millî güvenlik", "kamu düzeni", "kamu yararı", genel ahlakın ve genel sağlığın korunması" gibi temel hak ve özgürlüklerin tümü için geçerli genel sınırlama sebepleri bulunmaktaydı. Temel hak ve hürriyetler, 2001 değişikliğine kadar hem 13. maddede yer alan genel sınırlama sebeplerine hem de ilgili maddede yer alan özel sınırlama sebeplerine dayanılarak sınırlandırılabilirdi. *2001 değişikliği ile genel sınırlama sebepleri kaldırılmıştır. Buna göre temel hak ve özgürlükler, ancak Anayasa'nın ilgili maddesinde belirtilen özel sınırlama sebeplerine dayanarak sınırlandırılabilir.* Bu düzenleme biçimi, genel sınırlama sebeplerine yer vermeyen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin sistemi ile uygun olması açısından olumlu olarak nitelendirilebilir.

13. maddenin ilk şeklinde yer alan ve temel hak ve hürriyetlerin tümü için geçerli olan genel sınırlama sebepleri 2001 değişikliği ile kaldırılmıştır.

Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi kararlarında, özel sınırlama nedeni öngörülmemiş özgürlüklerin de o özgürlüğün doğasından kaynaklanan bazı sınırlarının bulunduğu, ayrıca anayasanın başka maddelerinde yer alan hak ve özgürlükler ile devlete yüklenen ödevlerin özel sınırlama sebebi gösterilmemiş hak ve özgürlüklere sınır teşkil edebileceği kabul edilmektedir.

Sınırlama Anayasanın Sözüne ve Ruhuna Uygun Olmalıdır

Anayasamızın 13. maddesine göre, temel hak ve hürriyetler, anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak sınırlandırılmalıdır. Temel hak ve hürriyetlere getirilen sınırlamaların anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olması, aynı zamanda Anayasa'mızın 11. maddesinde düzenlenen Anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkesinin de bir gereğidir.

Anayasanın sözüne uygunluk şartı, özellikle, anayasanın temel hak ve hürriyetler için “*ek güvenceler*” veya “*özgül güvenceler*” getirmiş olması durumunda önem kazanmaktadır. *Ek güvenceler, temel hak ve hürriyete özel ve yoğun bir koruma getiren güvencelerdir.* Bunlar, kanun koyucunun temel hak ve hürriyeti sınırlandırırken dokunamayacağı alanlardır.

Demokratik toplum düzeninin gerekleri ölçütü, sınırlamanın zorunlu ya da istisnai tedbir niteliğinde olmasını, başvurulabilecek en son çare ya da alınabilecek en son önlem olmasını ifade eder.

Örnek

- AY m. 28: Basın sansür edilemez.
- AY m. 29: Süreli ve süresiz yayın önceden izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz.
- AY m. 33: Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma hürriyetine sahiptir.
- AY m. 66: Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz.

Görüldüğü üzere 1982 Anayasası bazı hak ve hürriyetleri düzenlerken ek güvencelere de yer vermiştir. Örneğin, basının sansür edilememesi (m. 28/1), süreli ve süresiz yayınların önceden izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaması (m. 29/1), dernek (m. 33), sendika (m. 51) ve siyasi parti (m. 68/3) kurmanın, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemenin (m. 34) önceden izin alma şartına bağlanamaması gibi hükümler ilişkin oldukları temel hak ve hürriyetlere getirilmiş ek güvencelerdir.

Temel hak ve hürriyetlere getirilecek sınırlamalar sadece anayasanın sözüne değil, aynı zamanda anayasanın ruhuna da uygun olmalıdır. Anayasanın ruhundan anlaşılması gereken anayasanın yorumundan çıkan anlamdır.

Sınırlama Demokratik Toplum Düzeninin Gereklerine Aykırı Olmamalıdır

1961 Anayasası'ndaki temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunulamayacağı ilkesine, 1982 Anayasası'nda yer verilmemiş; onun yerine “demokratik toplum düzeninin gerekleri” kıtası getirilmiştir. Madde gerekçesinde, demokratik toplum düzeninin gereklerinin, 1961 Anayasası'nın kabul ettiği “öze dokunmama” kıtasından daha belirgin ve uygulanmasının daha kolay olduğu, uluslararası

sözleşme ve bildirilerde sınırlamanın sınırının ölçüsü olarak bu kıstasın kullanıldığı belirtilmiştir.

Anayasa Mahkemesine göre, temel hak ve özgürlüklere getirilen bir sınırlama, zorlayıcı bir sosyal ihtiyacın karşılanması ya da gidilebilecek en son çare niteliğinde değilse, demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırılık oluşturur.

Anayasamızın 13. maddesine göre, temel hak ve hürriyetlere getirilen sınırlamalar, demokratik toplum düzeninin gereklerine, yani demokrasinin gereklerine/niteliklerine aykırı olamaz.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde yer alan "demokratik toplumda gereklilik/zorunluluk" deyimini "*acil/zorlayıcı bir sosyal ihtiyacın varlığı*" olarak anlamaktadır. Mahkemeye göre, bir temel hak sınırlamasının meşru olması için onun demokratik toplumlarda caiz, makul veya kabul edilebilir nitelikte olması yeterli değildir. *Sınırlama gerçekten gerekli, hatta zorunlu olmalıdır.* AİHM, demokratik toplum düzeninin gerekleri kriterini uygularken ölçülülük ilkesini de gözetmekte, her iki ilkeyi sentezleyerek uygulamaktadır.

Türk Anayasa Mahkemesine göre, "çağdaş demokrasiler, temel hak ve özgürlüklerin en geniş ölçüde sağlanıp güvence altına alındığı rejimlerdir. Temel hak ve özgürlükleri büyük ölçüde kısıtlayan ve kullanılamaz hâle getiren sınırlamalar hakkın özüne dokunur. Temel hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamaların yalnız ölçüsü değil, koşulları, nedeni, yöntemi, kısıtlamaya karşı öngörülen kanun yolları gibi güvenceler demokratik toplum düzeni kavramı içinde değerlendirilmelidir. Bu nedenle, temel hak ve özgürlükler, istisnaî olarak ve özüne dokunmamak koşuluyla demokratik toplum düzeninin gerekleri için zorunlu olduğu ölçüde ve ancak kanunla sınırlandırılabilirler. Demokratik bir toplumda temel hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamanın, bu sınırlamayla güdülen amacın gerektirdiğinden fazla olması düşünülemez. Demokratik hukuk devletinde güdülen amaç ne olursa olsun, kısıtlamaların, bu rejimlere özgü olmayan yöntemlerle yapılmaması ve belli bir özgürlüğün kullanılmasını önemli ölçüde zorlaştıracak ya da ortadan kaldıracak düzeye vardiirilmaması gerekir" (AYM, E. 2016/46, K. 2016/178, K.T. 23.11.2016).

Hakkın kullanılmasını önemli ölçüde güçleştiren, hakkı kullanılamaz hâle getiren veya ortadan kaldıran sınırlamalar, hakkın özüne dokunur.

Anayasa Mahkemesine göre, demokratik toplum düzeninin gerekleri ölçütü, sınırlamanın zorunlu ya da istisnai tedbir niteliğinde olmasını, başvurulabilecek en son çare ya da alınabilecek en son önlem olmasını ifade etmektedir. Sınırlama, tıpkı AİHM içtihatlarında belirtildiği gibi, zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaca yönelik olmalıdır (Emin Aydın, B. No: 2013/2602, 23.01.2014, par.48). Buna göre, *temel hak ve özgürlüklere getirilen bir sınırlama, zorlayıcı bir sosyal ihtiyacın karşılanması ya da gidilebilecek en son çare niteliğinde değilse, demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırılık oluşturur.*

Görüldüğü üzere Türk Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın 13. maddesinde yer alan "temel hak ve hürriyetlerin özü", "demokratik toplum düzeninin gerekleri" ve "ölçülülük ilkesi" arasında sıkı bir ilişki kurmakta, bu üç kriteri bir bütünün parçaları olarak görmekte ve bunların demokratik bir hukuk devletinin özgürlükler rejiminde gözetilmesi gereken temel ölçütler olduğunu vurgulamaktadır.

Sınırlama Temel Hak ve Hürriyetlerin Özlerine Dokunmamalıdır

Öze dokunma yasağı ya da öz güvencesi, 1961 Anayasası'nda açıkça öngörülmüşken *1982 Anayasası'nın ilk şeklinde yer almamış*; ancak Anayasa Mahkemesi kararlarında yine de varlığı korunmuş ve 1982 Anayasası'nda 2001 yılında yapılan değişikliklerle tekrar açık bir Anayasa kuralı hâline gelmiş bir kriterdir. Anayasa'nın 13. maddesinin son şekline göre, "Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın... sınırlanabilir."

1982 Anayasası, 2001 değişikliğine kadar öz güvencesine yer vermemekle beraber, Anayasa Mahkemesi, "temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunup tümüyle kullanılamaz hâle getiren kısıtlamalar, demokratik toplum düzeninin gerekleriyle uyum içinde sayılmaz" diyerek demokratik toplum düzeninin gerekleri içerisinde, öz güvencesinin bulunduğu hükmetmiş ve öze dokunma yasağını uygulamıştır.

Öze dokunma yasağı, demokratik toplum düzeninin gereklerinden farklı olarak her temel hak ve özgürlük için geçerli olmak üzere, kanun koyucunun dokunamayacağı bir güvence sağlamaktadır. Öz güvencesi, her temel hakta bir öz, cevher bulunduğu anlayışına dayanır. Bir hak ve hürriyetin özü, onun vazgeçilmez unsuru, dokunulduğu takdirde söz konusu hürriyeti anlamsız kılacak olan asli çekirdeğidir (Özbudun, s.82).

Anayasa Mahkemesi, 1961 Anayasası döneminde verdiği bir kararda öze dokunma yasağını şöyle tanımlamıştır: "Bir hakkın ya da hürriyetin kullanılmasını açıkça yasaklayıcı veya örtülü bir şekilde kullanılamaz hâle koyucu veya ciddi surette güçleştirici ve amacına ulaşmasını önleyici ve etkisini ortadan kaldıracı hükümler o hak ve hürriyetin özüne dokunur" (AYM, E. 1962/208, K. 1963/1, K.T. 4.1.1963).

Anayasa Mahkemesi bu yaklaşımını 1982 Anayasası döneminde de sürdürmüştür. Mahkemeye göre, "Anayasal açıdan dokunulamayacak öz, her temel hak ve özgürlük açısından farklılık göstermekle birlikte sınırlamanın hakkın özüne dokunmadığının kabulü için temel hakların kullanılmasını ciddi surette güçleştirip, amacına ulaşmasına engel olmaması ve etkisini ortadan kaldıracı bir nitelik taşımaması gerekir." (AYM, E. 2016/37, K. 2016/135, K.T. 14.7.2016). Bir başka kararında Mahkeme, öze dokunma yasağından ne anlaşılması gerektiğini şöyle açıklamıştır: "Hakkın özü, dokunulduğunda söz konusu temel hak ve özgürlüğü anlamsız kılan asli çekirdeği ifade etmekte olup, bu yönüyle her temel hak açısından kişiye dokunulmaz asgari bir alan güvencesi sağlamaktadır. Bu çerçevede, *hakkın kullanılmasını önemli ölçüde güçleştiren, hakkı kullanılamaz hâle getiren veya ortadan kaldıran sınırlamaların, hakkın özüne dokunduğu kabul edilmelidir.*" (AYM, Başvuru No: 2013/1614).

Sınırlama Ölçülülük İlkesine Aykırı Olmamalıdır

Ölçülülük ilkesi, Anayasa'nın 13. maddesinin ilk şeklinde açıkça öngörülmemişti. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın 15. maddesi ve hukuk devleti ilkesinden hareketle kararlarında ölçülülük ilkesini kullanmıştır. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında önemli bir kriter olan ölçülülük

ilkesi, 2001 Anayasa değişikliği ile 13. maddeye eklenmiş ve böylece açık bir anayasal dayanağa kavuşturulmuştur.

Ölçülülük, temel hak ve özgürlüklerin sınırlanma amaçları ile sınırlama araçları arasındaki ilişkiyi yansıtır. Ölçülülük ilkesinin amacı, temel hak ve özgürlüklerin gereğinden fazla sınırlandırılmasının önlenmesidir. Ölçülülük denetimi, ulaşılmak istenen amaçtan yola çıkılarak bu amaca ulaşılmak için seçilen aracın denetlenmesidir. Bu sebeple, kuralın hedeflenen amaca ulaşabilmek için elverişli, gerekli ve orantılı olup olmadığı değerlendirilmelidir.

Ölçülülük ilkesi, elverişlilik, gereklilik ve orantılılık olmak üzere üç alt ilkeden oluşur.

Ölçülülük ilkesi, elverişlilik, gereklilik ve orantılılık olmak üzere üç alt ilkeden oluşur. Elverişlilik, başvurulan önlemin ulaşılmak istenen amaç için elverişli olmasını; gereklilik, başvurulan önlemin ulaşılmak istenen amaç açısından gerekli olmasını; orantılılık ise, başvurulan önlem ile ulaşılmak istenen amaç arasında olması gereken ölçüyü ifade eder.

Elverişlilik ilkesi, alınan tedbirle istenilen neticeye ulaşılmaması, yani tedbirin ulaşılmak istenen amaç için uygun olmasını ifade eder. Dolayısıyla denetim konusu, tedbirin amaca uygunluğu ya da elverişliliği olmaktadır. Alınan bir tedbirin yardımıyla istenilen neticeye yaklaşıyorsa araç elverişli, buna karşılık kullanılan araç güdülen amaca ulaşmayı zorlaştırıyor ya da amaca erişme bakımından hiçbir etki göstermiyorsa, araç elverişsizdir.

Gereklilik ilkesi, güdülen amaca aynı derecede elverişli birçok araç arasından en az müdahalede bulunan araçla erişmeyi ifade eder. Mevcut birden fazla elverişli araç arasından bireylere ve kamuya en az zarar verecek olan aracın seçilmesi gerekir. Daha az sınırlayıcı bir müdahale ile aynı veya daha iyi bir sonuç elde edilebilecekse, bu hâlde kullanılan araç gereksizdir. Aynı derecede etkili, ancak temel hakkı hiç veya hissedilir şekilde daha az sınırlayan başka bir aracın seçilme imkânı yoksa araç gereklidir.

Ölçülülük ilkesinin üçüncü alt ilkesi olan orantılılık, araç ile ulaşılmak istenen amaç arasında ölçülü bir orantının bulunmasını ifade eder. Belirli bir aracın kullanılması, öngörülen amaca erişme karşısında orantısız olmamalıdır. Araç, ilgililere ölçsüz yükümlülükler getirmemelidir. Araç, ilgililer bakımından katlanılabilir nitelikte olmalıdır.

Sınırlama Laik Cumhuriyet'in Gereklere Aykırı Olmamalıdır

2001 Anayasa değişikliğinin getirdiği yeniliklerden biri de, laik Cumhuriyet'in gereklerine aykırı olmama kriteridir. Anayasa'nın 13. maddesinin yeni şekline göre, "sınırlamalar, ... lâik Cumhuriyetin gereklerine... aykırı olamaz."

Anayasanın bu hükmü uyarınca, temel hak ve hürriyetlere getirilen sınırlamaların laikliğin gereklerine uygun olması gerekir. Örneğin bir temel hak ve hürriyet, devletin bütün dinler karşısında tarafsız olması, devletin bütün din mensuplarına eşit davranması gibi laiklikle ilgili ilkelere aykırı olarak sınırlanırsa, laik Cumhuriyet'in gereklerine aykırı bir sınırlama yapılmış olur ve neticede Anayasaya aykırılık teşkil eder. Bir temel hakka kanunun getirmiş olduğu sınırlama

meşru bir nedene dayanıyor ve 13. maddenin öngördüğü diğer gerekleri karşılıyor olsa bile, laikliğe ters düştüğü için Anayasaya aykırı olduğuna hükmedilebilecektir.

Laik Cumhuriyet'in gerekleri kriterinin uygulanmasında Anayasa Mahkemesinin yorumu belirleyici olacaktır. Anayasa Mahkemesi bu kriteri uygularken laik Cumhuriyet'in gereklerini, temel hakların sınırlandırılmasının bir nedeni olarak değil, tersine sınırlamada gözetilecek bir sınır olarak kabul etmesi gerekir.

Olağanüstü Yönetimlerde Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması

Olağanüstü yönetimlere neden olan tehlikelerin devletin ve toplumun güvenliği için bir an önce savuşturulması gerekir. Bunun sağlanabilmesi için de olaylar karşısında ivedi önlem ve karar alabilme gereksinimi içerisinde bulunan yürütmenin yetkilerinin artırılması zorunludur. Yetkileri artırılmış yürütmenin alacağı tedbirler de genellikle temel hak ve hürriyetleri sınırlayıcı hatta gerekirse geçici bir süre büsbütün durdurucu nitelikte olabilir. Günümüzde anayasalar ve uluslararası insan hakları sözleşmelerinde savaş, seferberlik, olağanüstü hâl ve sıkıyönetim hâllerinde temel hak ve hürriyetlerin daha geniş ölçüde sınırlandırılabilmesi, hatta bu hak ve hürriyetlerin kullanılmasının kısmen veya tamamen durdurulabileceği kabul edilmektedir.

1982 Anayasası, genel olarak temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasını 13. maddesinde düzenlemiştir. Ancak, savaş, seferberlik ve olağanüstü hâllerde hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasını ve hatta durdurulmasını özel olarak düzenleyen madde 15. maddedir.

"Temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması" başlığını taşıyan 15. madde şöyledir:

"Savaş, seferberlik veya olağanüstü hâllerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlâl edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde, temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasa'da öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.

Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında, kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılmaz."

Maddede, savaş, seferberlik veya olağanüstü hâllerde temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının kısmen veya tamamen durdurulabileceği veya bunlar için Anayasa'da öngörülen güvencelere aykırı önlemler alınabileceği öngörülmektedir.

Olağanüstü yönetimlerde, temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının sınırlandırılması ve durdurulması Anayasa'nın 15. maddesine göre yapılabilecektir. 15. maddeye dayanarak temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının

Olağanüstü hâllerde temel hak ve özgürlükler sınırlandırılırken getirilen sınırlamanın milletlerarası hukuktan doğan yükümlülüklerle aykırı olmaması, durumun gerektirdiği ölçüde olması ve çekirdek alana dokunmaması gerekir.

durdurulabilmesi için *öncelikle savaş, seferberlik veya olağanüstü hâlin ilan edilmiş olması gerekir. Ancak, 15. madde bu konuda sınırsız bir yetki tanımamakta, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına üç ölçüt getirmektedir.*

Buna göre sınırlandırma:

- Milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler aykırı olmamalı,
- Durumun gerektirdiği ölçüde olmalı,
- Çekirdek alana dokunmamalıdır.

Anayasa'nın 15. maddesinin birinci fıkrasına göre, olağanüstü yönetimlerde temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının durdurulması veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı önlemler alınabilmesi, bunların milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler aykırı olmaması koşulu ile olanaklıdır. Milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler içine öncelikle milletlerarası hukukun genel ilkeleri, sonra da devletin taraf olduğu sözleşmelerden doğan yükümlülüklerin girdiği kabul edilmektedir. Şu durumda, *olağanüstü yönetimlerde temel hak ve özgürlüklere getirilebilecek sınırlandırmaların önce milletlerarası hukukun genel ilkelerine sonra da Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu sözleşmelere aykırı olmaması gerekir.*

İnsan hakları alanında Türkiye'nin taraf olduğu en önemli sözleşme "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi"dir. Sözleşmenin olağanüstü hâllerde hak ve özgürlüklerin nasıl sınırlandırılabilceğini gösteren 15. maddesi şöyledir:

"Savaş veya ulusun varlığını tehdit eden başka bir genel tehlike hâlinde her Yüksek Sözleşen Taraf ancak durumun gerektirdiği ölçüde ve devletler hukukundan doğan başka yükümlülükler ters düşmemek koşuluyla bu Sözleşmede öngörülen yükümlülükler aykırı önlemler alabilir.

Yukarıdaki hüküm, meşru savaş fiilleri sonucunda meydana gelen ölüm olayları dışında, ikinci ve üçüncü maddeler ile dördüncü maddenin birinci fıkrasını ve yedinci maddeyi hiçbir suretle bozmaya yetki veremez."

Görüldüğü gibi, Anayasa'nın 15. maddesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 15. maddesinin hemen hemen tekrarı niteliğindedir. Bu nedenle, olağanüstü yönetime ilişkin bir düzenleme ile hak ve özgürlüklere getirilen bir sınırlandırma Anayasa'nın 15. maddesine uygun görüldüğünde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne de uygun olacağı kuşkusuzdur.

Anayasa'nın 15. maddesinin birinci fıkrasına göre, olağanüstü yönetimlerde temel hak ve hürriyetler ancak "durumun gerektirdiği ölçüde" sınırlandırılabilir. Buna göre, olağanüstü yönetimlerde temel hak ve hürriyetler sınırlandırılırken veya kullanılması kısmen ya da tamamen durdurulurken başvuru aracın, amacı gerçekleştirilmeye elverişli olması, gerekli olması ve araçla amacın ölçülü bir oran içinde bulunması gerekir. Kısacası, olağanüstü yönetimlerde alınan tedbirlerin ölçülülük ilkesine uygun olması gerekir.

Olağanüstü yönetimlerde temel hak ve hürriyetler sınırlandırılırken 15. maddenin ikinci fıkrasında sayılan temel hak, özgürlük ve ilkelere

Anayasaya göre, olağanüstü hâllerde kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılmaz.

dokunulmamalıdır. Mutlak olarak korunması gereken ve olağanüstü hâllerde bile dokunulamayan hak, özgürlük ve ilkeler şunlardır:

- Savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz,
- Kimse vicdan, din, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz,
- Suç ve cezalar geçmişe yürütülemez,
- Suçluluğu mahkeme kararıyla saptanana kadar kimse suçlu sayılamaz.

Şu durumda olağanüstü yönetimlerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler aykırı olmamak ve ölçülülük ilkesine uyulmak koşuluyla, m. 15/2'deki çekirdek alan dışında kalan hak ve özgürlükler sınırlandırılabilir, hatta bu hak ve özgürlüklerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilecektir.

Anayasa'nın 15. maddesi, olağanüstü hâllerde temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında sınırlamanın kanunla yapılması şartını aramamıştır.

Dolayısıyla olağanüstü hâllerde temel hak ve özgürlükler olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile sınırlandırılabilir. *Olağanüstü hâllerde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri kanun hükmünde olup Anayasa Mahkemesinin denetimi dışındadır.* Temel hak ve özgürlükleri sınırlandıran, hatta geçici bir süre kullanılmasını kısmen veya tamamen durduran olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin yargı denetimi dışında tutulması temel hak ve özgürlüklerinin güvencesini zayıflatan ve hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmayan bir durumdur.

TEMEL HAK VE HÜRRIYETLERİN KÖTÜYE KULLANILAMAMASI

Temel hak ve hürriyetler rejiminde sınırlama ile kötüye kullanma ayrı olgulardır. *Sınırlama, temel hak ve özgürlüğün normatif alanını çizirken, kötüye kullanma, çizilen normatif alan içinde, meşru bir amaç dışında ve başkalarına zarar verecek bir şekilde hakkın kullanılmasını ifade eder.*

Uluslararası insan hakları sözleşmelerinde ve anayasalarda temel hak ve özgürlüklerin "kötüye kullanılması yasağı", çoğulcu demokratik toplum düzenini korumak amacıyla getirilmiş bir ilkedir.

Bilindiği üzere hakkın kötüye kullanılmaması, hukukun genel bir ilkesidir. Dolayısıyla anayasada açıkça öngörülmemiş olsa bile, hakkın kötüye kullanılması hukuk düzeni tarafından korunmaz.

Temel hak ve hürriyetleri kötüye kullanmanın birtakım koşulları vardır. *İlk olarak* kötüye kullanıldığı iddia edilen bir hakkın olması gerekir. Hakkın kötüye kullanıldığından bahsedebilmek için, kişilere bir hakkın tanınmış olması gerekir. Hakkın kötüye kullanılmasında kişiye tanınmış bir hak vardır, ancak kişi bu hakkını amacı dışında kullanmaktadır. *İkinci olarak* hakkın kötüye kullanılmaya elverişli olması gerekir. Temel hak ve hürriyetlerin tümü, kötüye kullanılmaya elverişli

Temel hak ve hürriyetler, ancak 14. maddede yazılı amaçları gerçekleştirmek için kullanıldıkları takdirde, kötüye kullanılmış sayılabilir.

değildir. Her hakkın kullanımı, başkasına zarar verme niteliğine sahip değildir. Örneğin, işkence yasağı, kölelik yasağı, istisnalar dışında yaşama hakkı, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, adil yargılanma hakkı gibi hakların kötüye kullanıldığı gerekçesiyle bu hakların sağladığı güvencelerden hiç kimse mahrum bırakılamaz. **Üçüncü olarak** hakkın hukuken korunan meşru bir amaç dışında kullanılması gerekir. Bir hakkın dürüstlük kuralına aykırı kullanılması hukuk tarafından korunmaz. Bir kimsenin dürüstlük kuralına aykırı bir şekilde hakkını kullanarak başkalarına zarar vermesi hâlinde, kötüye kullanmadan söz edilir. Kötüye kullanma yasağı, bireyler ve gruplar için, hak ve özgürlükleri yok etme amacına yönelik etkinlik ve eylemleri yasaklarken, devlet açısından hem yok etme hem de öngörülenden daha geniş sınırlama amacına yönelik etkinlik ve eylemleri yasaklamaktadır. **Nihayet**, açık ve yakın tehlike oluşturan bir etkinlik veya eylemin olması gerekir. Kötüye kullanma “soyut düşünceyle” değil, etkinlik ve eylemle gerçekleştirilebilir. Kötüye kullanmanın varlığından söz edebilmek için, hukukun korumadığı bir meşru amaç dışında, bu amacı gerçekleştirmeye yönelik etkinlik ve eylemin de olması gerekir.

2001 Anayasa değişikliği ile yeniden düzenlenen 14. maddeye göre;

“Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz.

Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz.

Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir.”

Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılması yasağını düzenleyen 14. maddede yapılan değişiklikle, **kötüye kullanma sayılan hak kullanma biçimleri sayı olarak azaltılmış** ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine paralel olarak **kişilerin yanı sıra devletin de temel hakları yok etmesi ve sınırlama yetkisini kötüye kullanması yasaklanmıştır**. Ayrıca, maddenin eski şeklinde yer alan “hak ve hürriyetler... amacıyla kullanılamaz” ifadesi, “hak ve hürriyetler... amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz” şeklinde değiştirilmiştir. Böylece, kötüye kullanmanın bir faaliyet olması gerektiği daha açık bir şekilde belirtilmiştir.

Temel hak ve hürriyetler, ancak 14. maddede yazılı amaçları gerçekleştirmek için kullanıldıkları, başka bir deyişle temel hak ve hürriyetlerin kullanılması ile maddede sözü edilen “bozmak”, “ortadan kaldırmak”, “yok etmek” gibi eylemler arasında açık ve yakın bir nedensellik ilişkisi bulunduğu takdirde, kötüye kullanılmış sayılabilir.

Kötüye kullanma yasağı hem bireyler hem de devlet için geçerlidir.

Özet

- Hürriyet, başkasına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmektir. Hak, hukuk tarafından kişiye tanınmış olan ve belli bir şeyin yerine getirilmesini içeren isteme yetkisidir. İnsan hakları, ırk, din, dil ayrımı gözetmeksizin tüm insanların yararlanabileceği haklardır. İnsan hakları terimi bir ideali, bir olması gerekeni ifade eder. İnsan hakları evrenseldir. Yani tüm insanlar için her zaman ve her yerde geçerlidir. Keza insan hakları diğer bütün haklardan ve doğrudan insan haklarını konu almayan hukuk kurallarından üstün ve öncelikli konumdadır. “Kamu hürriyetleri” ve “temel hak ve hürriyetler”, insan haklarının devlet tarafından tanınmış ve pozitif hukuka girmiş olan bölümünü ifade eder.
- Georg Jellinek’in klasikleşen ayırımına göre temel hak ve hürriyetler, negatif statü hakları, pozitif statü hakları ve aktif statü hakları olmak üzere üç gruba ayrılır. 1982 Anayasası ise, kişi hakları, sosyal ve ekonomik haklar ve siyasi haklar olmak üzere üçlü bir ayırma gitmiştir.
- 1982 Anayasası, 2. maddedeki insan haklarına saygılı devlet ilkesinin gereği olarak çağdaş bir anayasada yer alması gereken hak ve özgürlükleri içermektedir. 1982 Anayasası, 1961 Anayasası’na paralel olarak hem devlete karşı ileri sürülebilecek ve korunacak temel hak ve hürriyetler anlayışına, hem modern sosyal devletin hürleştirme (özgürleştirme) anlayışına yer vermiştir.
- Anayasa'nın 12. maddesinin birinci fıkrası, “herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir” hükmünden hemen sonra ikinci fıkrasında bu temel hak ve hürriyetlerin “kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da” içerdiği uyarısında bulunmaktadır.
- Temel hak ve hürriyetlerin anayasal sınırları, doğrudan anayasa tarafından konulan sınırlardır. Anayasa bazı hak ve hürriyetleri düzenlerken onları sınırlarıyla birlikte tanımlamaktadır. Anayasa tarafından öngörülen bu sınırlar, hakkın tanımında yer alırlar ve onun anayasal sınırlarını oluştururlar. Örneğin Anayasamızın 34. maddesine göre, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, ancak onun “silahsız ve saldırısız” olması koşuluyla mevcuttur.
- Anayasada belirtilmiş olmasa bile bazı hak ve hürriyetlerin kendi niteliklerinden doğan, başka bir deyimle “eşyanın tabiatında mevcut” olan “objektif (nesnel) sınırları” vardır. Örneğin dilekçe hakkı, nesnel sınırlılığı gereği, hakaret veya tehdit taşıyan dilekçelere cevaz vermez.
- 1982 Anayasası, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasını olağan ve olağanüstü dönemlerde sınırlama olmak üzere iki ayrı sisteme bağlamıştır. Anayasa'nın 13. maddesi, temel hak ve hürriyetlerin olağan dönemlerde sınırlandırılmasını, 15. madde ise, olağanüstü hâllerde temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasını düzenler.
- Olağan dönemlerde temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, anayasasının sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyet'in gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.

Özet (devamı)

- Olağanüstü yönetimlerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülüklere aykırı olmamak, ölçülülük ilkesine uyulmak ve çekirdek alana dokunmamak şartıyla temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasa'da öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.
- Uluslararası insan hakları sözleşmelerinde ve anayasalarda temel hak ve özgürlüklerin "kötüye kullanılması yasağı", çoğulcu demokratik toplum düzenini korumak amacıyla getirilmiş bir ilkedir.
- Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılması yasağını düzenleyen Anayasanın 14. maddesine göre, "Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz. Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz."

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. İnsan haklarının içerik, zaman ve yer bakımından değişmez özelliklere ve değerlere dayanıp herhangi bir ayırım gözetilmeksizin bütün insanları kapsamı hangi ilkenin bir gereğidir?
  - a) Evrensellik
  - b) Özgürlükçülük
  - c) Bireysellik
  - d) Devlete karşılık
  - e) Doğuştanlık
2. Temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması ölçütlerinden biri olan öze dokunma yasağına ilişkin aşağıdaki bilgilerden hangisi doğrudur?
  - a) 2001 Anayasa değişikliği ile ilk defa bir anayasada yer almıştır.
  - b) Anayasa Mahkemesi, 2001 Anayasa değişikliğinden önce, kararlarında bu kritere yer vermiştir.
  - c) 1961 Anayasası, öze dokunma yasağını öngörmemiştir.
  - d) 1982 Anayasası, ilk şeklinde, demokratik toplum düzeninin gerekleri kriteri yanında öze dokunma yasağı kriterini de kabul etmiştir.
  - e) 1982 Anayasası, öze dokunma yasağına hiç yer vermemiştir.
3. Temel hak ve hürriyetlerin kanunla sınırlanmasında “başvurulan aracın sınırlama amacı açısından gerekli olması” aşağıdakilerden hangisinin gereğidir?
  - a) Eşitlik ilkesinin
  - b) Ölçülülük ilkesinin
  - c) Öz güvencesinin
  - d) Demokratik toplum düzeninin gereklerinin
  - e) Adalet ilkesinin
4. 1982 Anayasası’na göre aşağıdakilerden hangisi siyasal hak ve ödevlerden biridir?
  - a) Kamu hizmetlerine girme hakkı
  - b) Sendika kurma hakkı
  - c) Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı
  - d) Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti
  - e) Basın hürriyeti

5. 1982 Anayasası'nın 15. maddesine göre savaş, seferberlik veya olağanüstü hâllerde dahi aşağıdaki temel hak ve özgürlüklerden hangisine dokunulamaz?
- Basın özgürlüğü
  - Haberleşme özgürlüğü
  - Konut dokunulmazlığı
  - Özel hayatın gizliliği
  - Düşünce ve kanaatlerini açıklamama özgürlüğü
6. Anayasa Mahkemesi içtihatları bağlamında, 1982 Anayasası'nın temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması konusunda sınırlamanın sınırlarını belirleyen ölçütler arasında yer alan "hakkın özü" kavramından ne anlaşılması gerekir?
- Bir temel hak ve özgürlüğün anlamı
  - Bir temel hak ve özgürlüğün içeriği
  - Bir temel hak ve özgürlüğün unsurları
  - Bir temel hak ve özgürlüğün anayasal sistem içerisindeki yeri
  - Bir temel hak ve özgürlüğün kullanılmasını imkânsız kılan veya fevkalade zorlaştıran sınırlamalar
7. 1982 Anayasası'na göre, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasıyla ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?
- Temel hak ve hürriyetler ancak kanunla sınırlandırılabilir.
  - Temel hak ve hürriyetler sınırlandırılırken anayasanın sözüne ve ruhuna uygun hareket edilmelidir.
  - Temel hak ve hürriyetlerin tümü "millî güvenlik", "kamu düzeni", "kamu yararı" gibi genel sınırlandırma sebeplerine dayanılarak sınırlandırılabilir.
  - Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması laik Cumhuriyet'in gereklerine aykırı olmamalıdır.
  - Temel hak ve hürriyetler sınırlandırılırken ölçülülük ilkesine uygun hareket edilmelidir.
8. Ölçülülük ilkesi ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?
- 1982 Anayasası'nın ilk hâlinde yer almıştır.
  - Olağanüstü hâllerde dahi uygulanır.
  - Sınırlama aracının amaca ulaşmada elverişli olmasını gerektirir.
  - Aynı derecede etkili birden fazla tedbir varsa, en yumuşak olan seçilmelidir.
  - Sınırlama aracı ile sınırlama amacı arasında makul bir oran olmalıdır.

9. Aşağıdakilerden hangi temel hak ve özgürlükleri kötüye kullanmanın koşullarından biri değildir?
- Kötüye kullanıldığı iddia edilen bir hakkın olması
  - Hakkın kötüye kullanılmaya elverişli olması
  - Hakkın hukuken korunan meşru bir amaç dışında kullanılması
  - Açık ve yakın tehlike oluşturan etkinlik veya eylemin olması
  - Kötüye kullanma yasağının anayasada açıkça öngörülmüş olması
10. 1982 Anayasası'na göre, temel hak ve hürriyetlerin savaş, seferberlik veya olağanüstü hâllerde sınırlandırılması ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?
- Savaş, seferberlik veya olağanüstü hâllerde temel hak ve hürriyetlerin kullanımına yönelik düzenlemeler yapılırken milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilemez.
  - Savaş, seferberlik veya olağanüstü hâllerde temel hak ve hürriyetlerin kullanımına yönelik düzenlemeler yapılırken "ölçülülük" ilkesine uyulması gerekir.
  - Savaş, seferberlik veya olağanüstü hâllerde dahi kimse zorla çalıştırılmaz; angarya yasaktır.
  - Savaş, seferberlik veya olağanüstü hâllerde dahi kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz.
  - Savaş, seferberlik veya olağanüstü hâllerde dahi suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılmaz.

Cevap Anahtarı

1.a, 2.b, 3.b, 4.a, 5.e, 6.e, 7.c, 8.a, 9.e, 10.c

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Erdoğan, M. (2007). İnsan hakları teorisi ve hukuku (1. baskı). Ankara: Orion Yayınevi.
- Eren, A. (2004). Özgürlüklerin sınırlanmasında demokratik toplum düzeninin gerekleri (1. baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Gözler, K. (2018). Türk anayasa hukuku dersleri (18. baskı). Bursa: Ekin Yayınları.
- Kapani, M. (1993). Kamu hürriyetleri (7. baskı). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özbudun, E. (2017). Türk anayasa hukuku (17. baskı). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Sabuncu, Y. (2006). Anayasaya giriş (12. baskı). Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Sağlam, F. (1982). Temel hakların sınırlanması ve özü (1. baskı). Ankara: AÜSBF Yayınları.
- Tanör, B.-Yüzbaşıoğlu, N. (2006). 1982 Anayasasına göre Türk anayasa hukuku (8. baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Uygun, O. (2000). İnsan hakları kuramı, K. Tankuter (ed.), İnsan hakları içinde (s. 13-44). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.